

TRƯNG BÀY VỚI SỰ THAM GIA CỦA CỘNG ĐỒNG VÀ TRƯNG BÀY DỰA VÀO CỘNG ĐỒNG TỪ THỰC TIỄN BẢO TÀNG DÂN TỘC HỌC VIỆT NAM

PHẠM VĂN DƯƠNG*

TÓM TẮT

Trong gần 20 năm mở cửa phục vụ công chúng, Bảo tàng Dân tộc học Việt Nam đã vận dụng những phương pháp trưng bày hiện đại của Bảo tàng học thế giới, có thể kể đến phương pháp trưng bày có sự tham gia của cộng đồng và phương pháp trưng bày dựa vào cộng đồng, đã mang lại những thành công nhất định trong hoạt động trưng bày của bảo tàng.

Từ khóa: trưng bày; bảo tàng; cộng đồng.

ABSTRACT

After nearly 20 years of its establishment, Viet Nam Museum of Ethnology has applied modern exhibition methods of international museum study such as exhibition with community participation, and community based exhibition, that brought some successes in its exhibition.

Key words: Exhibition; Education; Community.

1. Đặt vấn đề

Trưng bày bảo tàng là hoạt động có ý nghĩa truyền đạt đến công chúng những thông tin, các ý tưởng và cảm xúc liên quan đến những tài liệu, hiện vật về con người và môi trường xung quanh con người. Trưng bày là phương tiện cơ bản để một bảo tàng tự giới thiệu về mình với công chúng, đem đến cảm nhận giàu tính giáo dục và tạo niềm tin cho công chúng. Mỗi một cuộc trưng bày, thường gắn với những thông điệp cụ thể, gắn với niềm mong ước làm thay đổi thái độ hành vi của con người và làm tăng vốn hiểu biết của họ.

Trong những năm qua, Bảo tàng Dân tộc học Việt Nam (BTDTHVN) đã vận dụng thành công những phương pháp trưng bày hiện đại của Bảo tàng học thế giới, thể hiện đa dạng các hình thức trưng bày, thay đổi cách nghĩ và cách làm trưng bày truyền thống. Trong đó, phải kể đến phương pháp trưng bày có sự tham gia của cộng đồng và phương

pháp trưng bày dựa vào cộng đồng (exhibition community base).

Từ thực tế hoạt động trưng bày của BTDTHVN, tác giả bài viết trình bày những suy nghĩ về ứng dụng các phương pháp trưng bày phi truyền thống với mục tiêu hướng tới cộng đồng - là chủ thể văn hóa của bảo tàng, để làm sao bảo tàng có thể trở thành "sân chơi", là nhịp cầu nối giữa các cộng đồng.

2. Trưng bày theo phương pháp truyền thống

Trưng bày bảo tàng là sự giới thiệu có cấu trúc hoặc có nghi thức với những mục tiêu cụ thể, được định sẵn trong tâm trí của người xây dựng trưng bày, bao gồm cả ý tưởng của cuộc trưng bày, giới thiệu trước công chúng. Các cuộc trưng bày theo phương pháp truyền thống thường có chủ tâm, có cấu trúc sẵn trong nội dung và dự định của người làm.

Với phương pháp tổ chức các trưng bày theo truyền thống ở các bảo tàng hiện nay, sự ảnh hưởng về tư tưởng và nhận thức của các chuyên gia bảo tàng được thể hiện rõ trên các phương diện:

* *Bảo tàng Dân tộc học Việt Nam*

- Tri thức, kinh nghiệm và mục đích mang tính tập thể của cán bộ bảo tàng là nguồn lực chủ yếu để tạo nên các trưng bày.

- Các hiện vật, tài liệu, hình ảnh sưu tập cố định (sẵn có) của bảo tàng là nguồn vật chất cơ bản nhất để tạo nên các cuộc trưng bày.

- Chỉ những thông điệp đã được xác định mới được dự định đem ra trưng bày. Bảo tàng muốn khách tham quan trưng bày cảm nhận theo kinh nghiệm và quan điểm cụ thể của bản thân họ.

- Người xây dựng trưng bày và các bảo tàng có quyền lựa chọn hiện vật và làm sáng tỏ những giá trị của nó theo quan điểm của họ.

- Việc trưng bày hiện vật bị hạn chế trong khuôn khổ thông tin tự bản thân hiện vật đó. Vì vậy, có thông tin bị giới hạn hoặc không được giới thiệu.

Tuy nhiên, trưng bày bảo tàng ngày nay không chỉ dừng lại ở quá trình giới thiệu hiện vật, mà còn là hoạt động sáng tạo mang tính tập thể, với mục đích bao quát là đưa ra một hoặc nhiều thông điệp và trưng bày cũng chính là phương tiện để chuyển tải những thông điệp đó đến với công chúng. Như vậy, với đòi hỏi ngày càng cao của công chúng, hiện vật (hiện vật gốc) trong trưng bày phải mang tính chân xác, tức là phải được giới thiệu một cách trọn vẹn, bao gồm cả bối cảnh ý nghĩa và tầm quan trọng của nó trong đời sống. Ở đây cần nhấn mạnh yếu tố chủ thể liên quan đến hiện vật có sức thuyết phục và tạo ra cảm xúc mạnh mẽ đối với người xem.

3. Trưng bày có sự tham gia của cộng đồng

3.1. Khái niệm cộng đồng của bảo tàng

Cộng đồng của bảo tàng được hiểu là các đối tượng công chúng mà bảo tàng hướng tới để phục vụ và hợp tác. Vì thế, cộng đồng của bảo tàng thể hiện sự đa dạng, như:

- Cộng đồng dân cư sống chung trong một khu vực địa lý;

- Cộng đồng có chung nguồn gốc tộc người bao gồm văn hóa, ngôn ngữ, chữ viết, phong tục tập quán;

- Cộng đồng nghề nghiệp có chung một nghề nghiệp sản xuất, kinh doanh, mưu sinh, như: cộng đồng người làm gốm Bát Tràng, Phù Lãng; in tranh dân gian Đông Hồ; nhiếp ảnh Lai Xá; cộng đồng gia sư; những người làm nghề thu mua phế liệu...;

- Cộng đồng tôn giáo, những người có chung một tôn giáo, như cộng đồng Công giáo, Thiên chúa giáo, Hồi giáo ....

- Cộng đồng được tập hợp bởi có cùng một đặc điểm, như: những người đã từng sống qua thời kỳ bao cấp, những người nhiễm HIV...."

3.2. Cộng đồng tham gia vào trưng bày

Trưng bày có sự tham gia của cộng đồng được hiểu là quá trình nghiên cứu, tổ chức trưng bày được thực hiện không chỉ bởi các cán bộ chuyên môn bảo tàng, mà còn có sự tham gia của cộng đồng với tư cách là chủ thể văn hoá. Cộng đồng tham gia vào quá trình xây dựng các ý tưởng trưng bày, các chủ đề, nội dung trưng bày, đóng góp hiện vật, tài liệu và những câu chuyện liên quan đến tài liệu và hiện vật đó, đôi khi còn là các câu chuyện riêng tư, những trải nghiệm của chính họ. Họ cho phép bảo tàng được sử dụng những tài liệu thuộc sở hữu cá nhân vào mục đích hoạt động giáo dục và quảng bá văn hoá của bảo tàng.

Phương pháp trưng bày có sự tham gia của cộng đồng nhằm tạo ra và khuyến khích niềm tự hào và sự tham gia của họ vào quá trình bảo tồn, phát triển và quản lý các di sản; đồng thời tạo ra không gian vật chất và tri thức cho những hoạt động xuất phát từ các tổ chức, đặc biệt là những dự án phát triển trưng bày do cộng đồng tạo ra và truyền thông điệp cho chính họ. Bảo tàng đóng vai trò then chốt trong việc tạo điều kiện thuận lợi và hỗ trợ các cộng đồng khác nhau xác định được tầm quan trọng và những đặc trưng độc đáo trong văn hoá của họ, cần được giới thiệu, bảo tồn và phát triển. Áp dụng phương pháp tiếp cận cộng đồng, bảo tàng có thể hoạt động theo phương thức khuyến khích đa dạng hoá nguồn lực và tài chính cho các hoạt động bảo tồn và phát triển di sản văn hoá của mỗi cộng đồng.

Phương pháp trưng bày này yêu cầu các chuyên gia bảo tàng chia sẻ nhiều hơn quyền quyết định nội dung, chủ đề của các cuộc trưng bày; quyền lựa chọn hiện vật, tài liệu và hình ảnh sử dụng cho trưng bày đó với cộng đồng. Đôi khi, các chuyên gia bảo tàng cũng cần "can đảm" quyết định thay đổi mục tiêu, ý tưởng cũng như những tiêu chí nghề nghiệp của mình trước đề nghị của cộng đồng. Nếu đứng trên phương diện nhận thức, các cuộc trưng bày được mở ra không ngoài mục đích phục vụ cộng đồng và mang tới điều mà cộng đồng mong muốn từ bảo tàng, nên việc chấp nhận những thay đổi để phần nào thoả mãn được yêu cầu chính đáng của cộng đồng sẽ mang lại hiệu quả lâu dài

“Trưng bày về đám cưới”- Ảnh: Tác giả cung cấp

cho bảo tàng hơn. Đối với BTĐTHVN, sau gần 20 năm mở cửa phục vụ công chúng, đã chứng minh tính đúng đắn của phương pháp này.

Ngay khi khai trương trưng bày thường xuyên (trong tòa nhà Thống đốc), BTĐTHVN đã hướng mục tiêu gắn kết cộng đồng trong các hoạt động của Bảo tàng, khuyến khích các chủ thể văn hoá tự giới thiệu về mình, thông qua sự hỗ trợ về chuyên môn và phương tiện kỹ thuật. Nhiều cuộc trưng bày theo phương pháp có sự tham gia của cộng đồng đã được thực hiện thành công. Trước tiên, phải nói đến quá trình xây dựng các công trình kiến trúc ở khu trưng bày ngoài trời, những người dân địa phương được mời tham gia vào quá trình này với tư cách là chủ thể văn hoá. Họ đã tham dự vào các cuộc thảo luận về chuyên môn bảo tồn các công trình kiến trúc, lựa chọn mẫu kiến trúc phù hợp, đưa ra các giải pháp tháo gỡ, di chuyển và tái tạo trong khuôn viên Bảo tàng. Chính họ cũng là người quyết định việc sử dụng các vật liệu và kỹ thuật thi công truyền thống trong quá trình trưng bày các công trình kiến trúc này tại Bảo tàng.

Hiệu quả của việc cộng đồng tham gia vào các hoạt động trưng bày của Bảo tàng đã phần nào phá vỡ định kiến của công chúng rằng, bảo tàng chỉ là nơi lưu giữ, giới thiệu những gì thuộc về quá khứ,

lịch sử, là công việc của các nhà nghiên cứu thăm lặn, với những bức tường ngăn cách buồn tẻ mà công chúng thường khó hoặc không muốn tiếp cận. Trong suốt thời gian mở cửa phục vụ công chúng, với nhiều cuộc trưng bày lớn, nhỏ, do Bảo tàng tổ chức, đã áp dụng những hình thức và mức độ tham gia khác nhau của cộng đồng, với quan điểm tiếp cận nhất quán - bảo tàng phải thuộc về cộng đồng và đáp ứng những mong mỏi của cộng đồng trong cuộc sống đương đại. Hướng tiếp cận này đã mang lại những thành công khi ngày càng nhiều cộng đồng và đông đảo công chúng biết đến Bảo tàng và tham gia nhiều hơn vào các hoạt động do Bảo tàng khởi xướng.

Những cuộc trưng bày đầu tiên có sự tham gia của cộng đồng được Bảo tàng tổ chức, là với hình thức photovoice (tiếng nói từ những bức ảnh). Hình thức này hướng tới những cuộc trưng bày phản ánh thực tế cuộc sống và đề cập đến những vấn đề xã hội đương đại. Có thể kể đến, như: Nghề dệt của người Lào ở bản Na Sang 2 (huyện Điện Biên, tỉnh Điện Biên), Nghề đúc đồng của làng Đại Bái (Bắc Ninh), Bản sắc dân tộc La Ha, Nghề thuốc làng Đại Yên, Từ làng đến phố - ảnh ký của người Lai Xá... Chẳng hạn, trưng bày Từ làng đến phố- ảnh ký của người Lai Xá (2007): Chuyên gia bảo tàng và cộng

đồng cùng nhau thảo luận để xây dựng các chủ đề trưng bày, tiến hành chụp ảnh và phỏng vấn cộng đồng để khai thác các câu chuyện. Cộng đồng tham gia là những người dân làng Lai Xá (xã Kim Chung, huyện Hoài Đức, Hà Nội) - một vùng quê ven đô đang chịu sự tác động mạnh mẽ của quá trình đô thị hoá. Lai Xá là làng nghề nhiếp ảnh duy nhất ở Việt Nam, vì vậy những thành viên cộng đồng tham gia trưng bày này không hề lạ lẫm với chiếc máy ảnh. Tuy nhiên, đây là lần đầu tiên họ được tham gia một hoạt động trưng bày của bảo tàng, hơn thế nữa, sự tham gia của họ lại với tư cách là những nhân vật chính, thông qua những bức ảnh, kể các câu chuyện của làng mình

Thành công lớn nhất của BTĐTHVN khi thực hiện các cuộc trưng bày có sự tham gia của cộng đồng là sự ảnh hưởng sâu sắc tới công chúng, tạo ra bước đột phá về tiếp cận cộng đồng và những vấn đề kết nối lịch sử vì cuộc sống đương đại. Các cuộc trưng bày chuyên đề có quy mô lớn mà trong đó cộng đồng đóng vai trò quan trọng là: Cuộc sống đồng bằng sông Cửu Long - Câu chuyện của 6 cộng đồng (2003 - 2004); 100 năm đám cưới Việt Nam (2005); Cuộc sống Hà Nội thời bao cấp 1975 - 1986 (2006), Văn hóa Công giáo đương đại Việt Nam (2007), Đường 9 - Cơ hội và thách thức (2008), Nỗi đau và hy vọng- 20 năm HIV/AIDS tại Việt Nam (2010), Câu chuyện Mê Kông - Thách thức và ước mơ (2010), Chuyện người đang lớn về giáo dục giới tính và sức khỏe sinh sản vị thành niên (2013)....

Có thể nhận thấy, với trưng bày có sự tham gia của cộng đồng, Bảo tàng đã khẳng định được niềm tin của công chúng với bảo tàng, tin tưởng bảo tàng như người chăm sóc, gìn giữ những tư liệu của xã hội mà họ gửi gắm, chia sẻ; thúc đẩy mối quan tâm của xã hội đối với bảo tàng bằng việc mang đến cho họ nhiều hoạt động đa dạng; là nơi mỗi cá nhân hoặc nhóm tập thể, có thể có được những trải nghiệm cho bản thân.

Các phần trưng bày có sự tham gia của cộng đồng cũng đưa ra minh chứng về việc quản lý hiện vật có trách nhiệm, đáng tin cậy và xử lý các sưu tập hiện vật một cách thích hợp của Bảo tàng. Những người ủng hộ Bảo tàng đều mong muốn tặng hiện vật cho một bảo tàng có lịch sử trưng bày tích cực và nhiều ý nghĩa, mong muốn hiện vật của họ được bảo tàng trân trọng, quan tâm và được sử dụng vào mục đích trưng bày để phục vụ công chúng.

Chẳng hạn, trưng bày Cuộc sống cư dân đồng bằng sông Cửu Long - Câu chuyện của 6 cộng đồng (2003 - 2004). Trưng bày là những câu chuyện được kể bởi 6 cộng đồng cư dân cùng sinh sống trong một môi trường, nhưng mỗi cộng đồng lại có cách thích ứng riêng với môi trường sống và nền văn hoá riêng của họ. Trưng bày này được thực hiện bằng việc thúc đẩy cộng đồng tham gia chia sẻ những câu chuyện, hiện vật và tạo ra sự đối thoại giữa 6 cộng đồng với nhau. Hiệu quả của trưng bày này đã mang đến sự hiểu biết lẫn nhau trong các cộng đồng về sự đa dạng văn hoá và tôn trọng sự khác biệt của mỗi cộng đồng.

Ở cuộc trưng bày 100 năm đám cưới Việt Nam (2005), cộng đồng được tham gia vào trưng bày này thông qua một cuộc phát động trong 2 năm (2003 và 2004) trên phạm vi toàn quốc. Những người thực hiện đã kêu gọi cộng đồng chia sẻ những hình ảnh, hiện vật về cuộc hôn nhân của chính họ và người thân. Trong khoảng thời gian 6 tháng sau khi phát động, đã có hàng trăm bức ảnh, hiện vật được gửi tới với những thông tin ngắn gọn. Sau đó, các cán bộ của Bảo tàng đã trực tiếp đến phỏng vấn để khai thác câu chuyện, lắng nghe nguyện vọng và những ý tưởng của chủ nhân các bức ảnh, hiện vật đó. Đã có nhiều cuộc thảo luận giữa các nhà nghiên cứu, thực hiện trưng bày cùng cộng đồng được tổ chức tại Bảo tàng để tìm ra những ý tưởng hay nhất cho cuộc trưng bày. Ngày 25/11/2005, trưng bày 100 năm đám cưới Việt Nam được khai mạc tại Bảo tàng, đã trở thành ngày hội của chính chủ nhân tạo nên cuộc trưng bày. Trưng bày đã thực sự chạm vào trái tim của công chúng, với những câu chuyện, hồi ức về tuổi trẻ và hạnh phúc của bản thân họ.

Thành công lớn nhất của phương pháp trưng bày có sự tham gia của cộng đồng ở BTĐTHVN phải kể đến Cuộc sống Hà Nội thời bao cấp 1975 - 1986 (2006). Đây là cuộc trưng bày được phát triển bởi ý tưởng của các chuyên gia bảo tàng xuất phát từ kinh nghiệm của trưng bày 100 năm đám cưới Việt Nam. Tuy nhiên, trưng bày này đã có những nghiên cứu đánh giá sâu hơn về mối quan tâm của cộng đồng mà bảo tàng đưa ra. Nhiều cuộc thảo luận được tổ chức tại bảo tàng và ngay trong cộng đồng. Những ý tưởng đóng góp xây dựng cuộc trưng bày đa dạng bởi các nhóm cộng đồng khác nhau: Nhà khoa học, nhà quản lý, người lao động, tiểu thương,

các em học sinh, sinh viên... Nhiều đề xuất về nội dung trưng bày và các ý tưởng thiết kế được chính cộng đồng đưa ra. Nhiều hiện vật, phim, ảnh, tài liệu cá nhân được cộng đồng chuyển đến bảo tàng. Đã có những trang mạng, diễn đàn do cộng đồng tổ chức để thảo luận và chia sẻ cảm xúc về cuộc trưng bày này. Giá trị của sự tham gia của cộng đồng trong cuộc trưng bày chính là Bảo tàng thông qua đây để trở thành nhịp cầu nối giữa các thế hệ, giữa những quan điểm, nhận thức, lối sống và sự hiểu biết của các cộng đồng khác nhau, có thể được chia sẻ, hoá giải và đồng thuận để cùng nhau xây dựng một cuộc trưng bày.

4. Trưng bày dựa vào cộng đồng

Thế nào là trưng bày dựa vào cộng đồng?

Trưng bày dựa vào cộng đồng là sự kết hợp nhuần nhuyễn giữa nhà nghiên cứu, chuyên gia bảo tàng, người thiết kế trưng bày với cộng đồng trong quá trình thu thập tư liệu, hiện vật, câu chuyện và thảo luận để hình thành nội dung trưng bày, với những thông điệp rõ ràng, để chuyển tải đến công chúng. Cộng đồng là người được quyết định sử dụng hoặc loại bỏ những yếu tố nào của câu chuyện và hiện vật mà họ cho rằng, nó quan trọng hay không đối với trưng bày. Quá trình này đảm bảo tính chân thực của các câu chuyện..

Cái mới trong phương pháp trưng bày dựa vào cộng đồng nằm ngay ở trong cách thức tổ chức thực hiện trưng bày. Tinh thần của câu chuyện trong nội dung các cuộc trưng bày dựa vào cộng đồng chuyển từ nhà nghiên cứu sang cộng đồng, lấy trọng tâm câu chuyện từ những ý tưởng hạt giống do chuyên gia bảo tàng gợi mở và phối hợp với cộng đồng để phát triển thành nội dung của trưng bày. Phương pháp này khuyến khích cộng đồng thể hiện những khía cạnh và giọng nói đa dạng của họ, nhằm phát huy nhận thức mới, gợi mở những nhận xét và đối thoại trong và giữa các nền văn hóa thông qua trưng bày. Quá trình tự giới thiệu của cộng đồng thông qua trưng bày chính là không để cho người khác nói thay, nói hộ; chính là tập hợp những câu chuyện và quan điểm của những con người thực trong những tình huống văn hóa cụ thể, kể chuyện bằng tiếng nói của họ. Chuyên gia bảo tàng là người dẫn dắt cộng đồng bằng những ý tưởng hạt giống và cùng cộng đồng theo đuổi ý tưởng đó. Cùng chấp nhận những thách thức, những thay đổi không nằm trong dự

định ban đầu và cả những mạo hiểm để đi đến tận cùng quá trình hoàn thiện một trưng bày.

Ở đây, tính hấp dẫn và chân thực chính là sự thật được diễn tả bằng những trải nghiệm trong cuộc sống của mỗi thành viên cộng đồng khi họ thực hiện trưng bày. Có thể, tính khái quát và các thông điệp của trưng bày, chịu ảnh hưởng từ các chuyên gia bảo tàng, nhưng những câu chuyện cụ thể, những tình huống điển hình và cảm xúc chỉ có thể từ chính cộng đồng mang lại. Có thể nhận thấy, trưng bày dựa vào cộng đồng góp phần mang lại tính xác thực về mặt văn hóa và xã hội trong các câu chuyện kể được tạo ra trong các trưng bày, mang đến một ngôn ngữ mới mẻ và tạo nên một mối quan hệ nhân văn sâu sắc hơn. Điều đó làm gia tăng vai trò và tầm ảnh hưởng của bảo tàng đối với xã hội.

Thông qua trưng bày, các nhóm cộng đồng khác nhau sẽ được thể hiện giọng nói chân thực theo cách của mình.

Trưng bày dựa vào cộng đồng là phương pháp mới được BTĐTHVN tiếp cận từ năm 2009 thông qua một dự án đào tạo Truyền thông dựa vào cộng đồng - Những câu chuyện với giọng nói chủ thể. Qua đó, các chuyên gia của BTĐTHVN được tập huấn, đào tạo và thực hành bởi các chuyên gia đến từ Hoa Kỳ.

Khái niệm “truyền thông” đề cập ở đây được hiểu một cách rộng rãi, trong đó, bao gồm quá trình tạo ra các sản phẩm có tính phổ biến tới công chúng, để truyền đạt những thông điệp nhất định. Trưng bày bảo tàng với ý nghĩa tạo ra các sản phẩm văn hóa, xã hội đặc thù; một kênh thông tin ngày càng hữu hiệu cho chuyển tải các thông điệp xã hội và văn hóa, vì vậy, nó được xếp là một trong những phương tiện truyền thông không kém phần quan trọng. Tuy nhiên, trong thực tế nó có tác động mạnh mẽ không chỉ tới công chúng - những người được trực tiếp tham quan trưng bày, mà nó còn tác động tới các đối tượng công chúng khác thông qua những phản ánh nhiều chiều của các phương tiện truyền thông về trưng bày đó.

Trưng bày dựa vào cộng đồng, trên thực tế, đã phá vỡ những mô hình truyền thống, qua việc thay đổi cách nhìn từ lăng kính bên ngoài bằng lăng kính nhìn từ bên trong. Những cán bộ bảo tàng trở thành những người hướng cộng đồng, cùng với các cộng đồng tạo nên các cuộc trưng bày có thể tổ

chức tại bảo tàng hoặc tại chính trong cộng đồng địa phương.

Năm 2011, BTĐTHVN đã thực hiện cuộc trưng bày dựa vào cộng đồng đầu tiên: Chuyện ở thành phố: Những giọng nói cộng đồng. Trưng bày phản ánh về cuộc sống của một số cộng đồng cư dân ở thành phố Hà Nội hiện nay. 3 cộng đồng đã tham gia trưng bày gồm: Cộng đồng những thanh thiếu niên nhảy Hiphop đường phố, cộng đồng những sinh viên làm gia sư và cộng đồng những người ở quê lên thành phố kiếm sống bằng nghề thu mua phế liệu. Ba cộng đồng này, hầu như trước đó chưa biết hoặc biết rất ít về BTĐTHVN và lại càng không biết về cách thức tổ chức một cuộc trưng bày. Tuy nhiên, dưới sự hỗ trợ của các chuyên gia bảo tàng, họ đã cùng nhau thảo luận các chủ đề cho mỗi trưng bày, họ quyết định lựa chọn các hiện vật, hình ảnh và câu chuyện để đưa ra trưng bày. Có những câu chuyện thuộc về cá nhân, nhạy cảm mà một trong những thành viên của cộng đồng lần đầu tiên được kể, như: câu chuyện của "Nam bé" (cộng đồng Hiphop) về người cha nghiện ngập, bạo hành với gia đình và chết trong trại tù; những câu chuyện là bí mật của các nhóm Hiphop đường phố liên quan đến ma túy, mại dâm... Ai là người quyết định đưa những câu chuyện như vậy vào trưng bày, mặc dù đó là những câu chuyện rất thật? Đối với trưng bày dựa vào cộng đồng, quyền quyết định sử dụng câu chuyện, hiện vật và hình ảnh chắc chắn thuộc về người sở hữu chúng.

Năm 2012, BTĐTHVN thực hiện 3 dự án trưng bày và làm phim dựa vào cộng đồng tại 3 địa phương: cộng đồng người đồng tính tại Cà Mau, cộng đồng người Mông sống trên cao nguyên đá ở Đồng Văn, Hà Giang và cộng đồng thiếu niên Bana chơi nhạc chiêng. Đây là lần đầu tiên các bảo tàng địa phương thực hiện phương pháp trưng bày dựa vào cộng đồng dưới sự hướng dẫn của chuyên gia BTĐTHVN và cố vấn chuyên môn đến từ Mỹ.

Ba cộng đồng được mời tham gia dự án trưng bày này đã làm việc cùng với các cán bộ của bảo tàng và truyền hình địa phương. Họ cùng nhau thực hành phương pháp làm phim và trưng bày dựa vào cộng đồng; cùng nhau thảo luận, xây dựng ý tưởng, tìm kiếm câu chuyện và hiện vật; hình thành đề cương của trưng bày, viết lời giới thiệu, chọn hình ảnh và câu trích giọng nói cộng đồng. Cộng đồng trực tiếp làm việc với chuyên gia bảo tàng, nhà thiết

kế, nhân viên kỹ thuật dựng phim và quyết định những câu chuyện, hiện vật và hình ảnh được sử dụng trong phim và trưng bày mà họ muốn đưa tới công chúng.

Điều đáng lưu ý trong phương pháp trưng bày dựa vào cộng đồng là vai trò của người dẫn dắt cộng đồng - cán bộ chuyên môn bảo tàng. Họ phải là người có kỹ năng và thực hiện linh hoạt các kỹ năng đó trong quá trình giao tiếp, dẫn dắt cộng đồng để phát huy tốt nhất vai trò và vị trí quyết định của cộng đồng trong sản phẩm trưng bày mà họ giới thiệu. Người dẫn dắt chỉ là người nâng đỡ, tạo mọi điều kiện để cộng đồng có thể chia sẻ và thực hiện trưng bày với những câu chuyện, hiện vật và hình ảnh của chính họ một cách chân thực nhất.

Như đề cập ở trên, tháng 10/2012, trưng bày Bể Khê - Cuộc sống của tôi, do cộng đồng những người đồng tính thực hiện tại Cà Mau. Có thể nói, đây là cộng đồng rất nhạy cảm, xã hội còn nhiều kỳ thị và ít hiểu biết về cuộc sống của họ. Do vậy, trong quá trình tham gia trưng bày, họ đã phải vượt qua nhiều rào cản, mặc cảm... Các thành viên trong cộng đồng chia sẻ rằng, lần đầu tiên câu chuyện của họ, cuộc sống của họ được một cơ quan văn hoá của nhà nước quan tâm. Họ mong muốn đây là cơ hội để tiếng nói của họ, cuộc sống của họ được xã hội biết đến, từ đó, cho họ niềm tin để tiếp tục sống.

Trưng bày dựa vào cộng đồng là hướng tiếp cận mới của bảo tàng. Áp dụng phương pháp này, những người tham gia làm việc cùng cộng đồng để thực hiện trưng bày phải biết chấp nhận sự "mạo hiểm". Đôi khi họ không hình dung ra được những câu chuyện, hiện vật và hình ảnh theo một đề cương đã được xác định trước, thậm chí có lúc còn có cảm giác dường như không kiểm soát được công việc. Tuy nhiên, chúng ta cần đặt niềm tin vào cộng đồng, coi cộng đồng là những đối tác tin tưởng, là những "chuyên gia bảo tàng" đang giúp chúng ta thực hiện công việc một cách "chuyên nghiệp". Với lợi thế đó, trưng bày dựa vào cộng đồng hoàn toàn có thể phát triển rộng rãi trong các bảo tàng. Bởi phương pháp này thực sự đã mang bảo tàng đến với cộng đồng, hỗ trợ người dân thể hiện những quan điểm, suy nghĩ, mối quan tâm, trăn trở đối với mọi khía cạnh của cuộc sống và văn hóa. Chính điều đó làm cho bảo tàng, cộng đồng và công chúng có thể đối thoại trực tiếp, cung cấp những thông tin chân thực

hơn và điều quan trọng là tạo ra sức hấp của bảo tàng với khách tham quan.

5. Kết luận

Trưng bày có sự tham gia của cộng đồng hay trưng bày dựa vào cộng đồng phản ánh mức độ cộng đồng tham gia vào quá trình hoạt động của bảo tàng, cụ thể ở đây là quá trình xây dựng các cuộc trưng bày. Trong phương pháp trưng bày có sự tham gia của cộng đồng thì quyền kiểm soát quá trình và quyền kiểm soát nội dung trưng bày thường nghiêng về chuyên gia bảo tàng. Đối với trưng bày dựa vào cộng đồng thì quyền kiểm soát nội dung trưng bày và quá trình thực hiện nó thuộc về cộng đồng nhiều hơn.

Mặc dù phương pháp trưng bày dựa vào cộng đồng cũng bộc lộ những hạn chế, như: không có đủ hình ảnh và hiện vật để minh họa cho câu chuyện xúc động của nhân vật, quá trình tiếp cận cộng đồng của chuyên gia bảo tàng để đi đến sự đồng thuận thường kéo dài..., nhưng không thể phủ nhận, sức lan tỏa của trưng bày dựa vào cộng đồng là rất lớn. Nó không chỉ lệ thuộc vào kết quả cuối cùng là cuộc trưng bày, mà là cả quá trình cùng cộng đồng thực hiện. Quá trình này đã tác

động mạnh mẽ đến nhận thức và hành động của mỗi thành viên trong cộng đồng, dù họ tham gia trực tiếp trong nhóm thực hiện trưng bày, hay đơn thuần chỉ là người cung cấp thông tin, người quan tâm đến những gì đang diễn ra trong cộng đồng, thì, họ cũng có quyền tham gia đóng góp vào quá trình xây dựng nên một cuộc trưng bày của bảo tàng./.

Đ.V.D

Tài liệu tham khảo:

- 1- Kaulen M.E. (chủ biên), *Sự nghiệp bảo tàng nước Nga*, Nxb. Văn hóa Thông tin, H, 2006.
- 2- Nguyễn Văn Huy (tuyển chọn, biên tập), *Di sản văn hóa Bảo tàng và các cuộc đối thoại*, Nxb. Thế giới, 2007.
- 3- Bùi Hoàng Sơn, "Phương tiện truyền thông mới và quá trình dân chủ hóa ở Việt Nam", Tham luận tại *Hội thảo nhân học*, Quảng Bình, 7 năm 2007.
- 4- Vương Hoàng Quân, *Cơ sở bảo tàng học Trung Quốc*, Nxb. Thế giới, H, 2008.
5. Bảo tàng Dân tộc học Việt Nam, *Bảo tàng và nhân học đô thị*, Nxb. Thế giới, 2009.
- 6- Bảo tàng Dân tộc học Việt Nam, *Các công trình nghiên cứu của Bảo tàng Dân tộc học Việt Nam (tập VII)*, Nxb. Khoa học xã hội, 2011.

Khai mạc trưng bày "Chuyện của người đang lớn" tại Bảo tàng Dân tộc học Việt Nam (2013) - Ảnh: Nguyễn Hảo

(Nguồn: <http://www.tinmoi.vn>)